

Boldog Dalma

A személyre szabott információsűrítés problémái Cass R. Sunstein: *Republic.com 2.0* című könyvéről

Az információhoz való hozzáférés a demokratikus társadalmak egyik jellemzője. Ennek korlátozása a nyilvánosságban való részvételt és a szólásszabadságot csorbítja; a tekintélyelvű államberendezkedések működése részben az információhoz való egyenlőtlen társadalmi hozzáféréseken alapul. A tömegmédiát tartalomelőállítását tekintve a napirendelmélet (*agenda-setting theory*) és a kapuőrjelenség (*information gatekeeper*) ismeretében világos, hogy a különféle gazdasági és hatalmi érdekek miatt a médiában sajátos módon valósul meg a hírközlés. Kérdés, hogy a befogadói oldalon milyen mechanizmusok befolyásolhatják az információszerzést. Cass R. Sunstein, a Harvard Egyetem jogászprofesszora 2001-ben megjelent *Republic.com* című művében az információhoz való hozzáférés demokráciára gyakorolt hatását elemzi. Érvelése szerint a technikai médiumok fejlődése lehetővé teszi a szólásszabadság kiterjesztését, és a korábbiaknál szélesebb körű tartalomfogyasztásra nyújt lehetőséget. Ennek ellenére az emberek egyéni preferenciák mentén szűrik meg az információkat, ami hosszútávon elszigetelődéshez vezet, és veszélybe sodorja a pluralizmuson alapuló demokráciát.

2007-ben látott napvilágot a mű aktualizált kiadása *Republic.com 2.0* címmel, amely az első megjelenést követő szakmai viták tanulságaira is reflektál. Sunstein a világ eseményei (a szeptember 11-ei terrortámadás, az amerikai közvélemény polarizációja, a blogok térnyerése és a kiberterrorizmus) figyelembevételével dolgozta át korábbi szövegét. Bővítette és újabb nézőpontokkal gyarapította érvelését. A magyar kiadás 2013-ban jelent meg Veres Péter fordításában és Reményi Édua Vénusz utószavával a Wolters Kluwer Complex Kiadónál.

A kötet az információhoz hozzáférés demokráciára gyakorolt hatását járja körül az egyéni preferenciák alapján megvalósuló információsűrítés, a csoportpolarizáció, a szólásszabadság és a fogyasztói viselkedés mentén. Sunstein könyve elején ismerteti az általa problémásnak tartott jelenséget, miszerint a gyorsan fejlődő tömegkommunikációs rendszerben a befogadók mindenkori érdeklődésüknek megfelelően szelektálnak a tartalmak (tematikus oldalak, blogok és fórumok) között. Ezzel korlátozzák saját maguk számára a további nézőpontok megismerését. Abból indul ki, hogy az új kommunikációs technológiák segítségével egyéni hírcsomagokat lehet létrehozni. A problémát szerinte a „Napi Én” (*Daily Me*) megjelenése, vagyis az információk személyre szabása okozza, ami hosszú távon kihívás elé állítja a demokratikus berendezkedést. A privát szűrés mentén való tartalomfogyasztással a felhasználók csak saját érdeklődési körüknek és meggyőződésüknek megfelelő információt szereznek, és nem találkoznak más nézőpontokkal. A demokrácia alapja a sokszínűség, az egyes vélemények ütköztetése és a racionális érvelés. Ahogyan Sunstein fogalmaz: „A nem megtervezett váratlan találkozások a demokrácia fontos részét képezik [...] mert bebiztosítanak a megosztottság és a szélsőségesség ellen” (18. o.).

Az információbefogadás perszonalizálása és a tartalmak megsűrítése több problémát is felvet. A személyre szabott hírfogyasztás nem teszi lehetővé, hogy az ellentétes véleményű embereknek közös tapasztalataik legyenek. Ez megosztottságot (*fragmentation*) eredményez, vagyis olyan beszélőközösségek alakulnak ki, amelyek kizárólag csoporton belül biztosítanak kommunikációs felületet. A hasonlóan gondolkodók közösségei a társadalmat egymással nem vagy csak nehezen kommunikáló táborokra osztják. A kölcsönös megértésre irányuló szándék hiánya szélsőséges esetben kirekesztéshez és gyűlölethez vezethet. Az elszigetelt csoportok polarizálják a társadalmat, ami feszültséget kelthet. Az elszigetelődésből következik az egyéni beszéduniverzum (*speech universe*) beszűkülése, valamint az, hogy az egyes csoportok saját maguk visszhangkamrái (*echo chamber*) lesznek (Sunstein másik, *Echo Chambers* című könyve 2001-ben jelent meg). A saját vélemény hangoztatása és minden további nézőpont kizárása elősegíti

a *kiberkaszádok* létrejöttét. Ezek olyan információcsere-folyamatok, amelyekben egy adott vélekedés azért terjed el, mert azt a látszólagos többség igaznak gondolja.

Sunstein üdvözlí a technikai médiumok fejlődését és az általuk nyújtott kommunikációs lehetőségeket. Szerinte korábban soha sem volt ilyen mértékű az információhoz való hozzáférés és a választási szabadság. Érvelésével nem a médiapesszimizmust támogatja, hanem a kommunikációs technológiák fejlődése következtében kialakuló problémákra hívja fel a figyelmet. Annak ellenére, hogy végső célja a deliberatív demokrácia védelme, határozottan érvel a fogyasztói szuverenitás korlátozása mellett. A megoldást egyebek között az úgynevezett közérdekű közvetítők (*general-interest intermediaries*) dominanciájában látja. Ezek az újságok, rádió- és televízióadók az esetek többségében sokféle találkozási lehetőséget biztosítanak, mert olyan témákat is megjelenítenek, amelyek nem esnek bele a „Napi Én” szűrésébe. Viszonylag nagy közönségnek képesek közös tapasztalatokat nyújtani. Jellemzően más országok kérdéseit és problémáit is megjelenítik, és egyfajta világpolgárélményben részesítenek azzal, hogy a lokális események mellett globális kitekintést is adnak. Olyan társadalmi, politikai, tudományos, gazdasági és egyéb témákról tájékoztatnak, amelyekkel az egyéni szűrők miatt az egyes felhasználók nem feltétlenül találkozhatnak. Sunstein szerint a jól működő közérdekű közvetítők képesek tudatosítani a problémákat és a feladatokat. A nem választott témákkal való találkozás a közterületekkel (*commons*) mutat hasonlóságot, azokkal az utcasarki (*street corners*) közösségi élményekkel, amelyek a sokszínűségük miatt fontosak az elszigetelődés elkerülésében. Sunstein szerint a jól működő demokratikus rendszer tájékozott és megfontolt döntéseket igyekszik biztosítani, és nem kizárólag az egyéni véleményekre korlátozódik.

A 21. században az internet vette át a közterületek szerepét. A szerző szerint ez a csoportpolarizáció melegágya. A csoportokban kialakulhatnak kiberkaszádok, amelyekben az emberek már kevésbé támaszkodnak a saját tapasztalataikra, ehelyett a közösség által közvetített véleményt fogadják el. Megjelennek a *jóhírnév-kaszádok* is, amelyekhez a tagok azért csatlakoznak, hogy saját presztízsüket megőrizzék vagy tudatlanságukat leplezzék. A csoportpolarizáció veszélyes lehet, hiszen nagymértékű társadalmi megosztottságot eredményezhet. Mindezek ellenére nem szabad megfeledkezni jótékony hatásairól sem, hiszen számos értékes mozgalmat táplált már a polgárjogi törekvésektől kezdve a rabszolgotartás-ellenes mozgalmakon át a feminizmusig.

Sunstein határozott érvelés mentén ismerteti, hogyan képes az információhozzáférés – mint a demokratikus be rendezkedés egyik indikátora – a visszájára fordulni. Arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyéni preferenciák mentén történő tartalomszűrés jelensége és az ebből adódó elszigetelődés kedvezőtlen hatást gyakorol a társadalomra. Annak ellenére, hogy Sunstein a demokrácia és a széleskörű párbeszéd híve, megkérdőjelezi a korlátlan információközlés szükségességét. Az általa megoldásként javasolt tanító jellegű, közérdekű műsorok esetében azonban kérdéses, hogy ezek mennyire tudnának politikai ideológiától függetlenül működni. Valószínűleg pontosan ezek a központilag szabályozott közérdekű közvetítők lennének a demokrácia visszavetői.

Sunstein könyve elején leszögezi, hogy a fogyasztói oldalt fogja vizsgálni. Érvelése azonban túlzottan egysíkú marad, hiszen főként a csoportokon belüli dinamizmusokat írja le, és csak érintőlegesen, egy-két mondat erejéig tér ki a médiapiacra jelenlévő tulajdonviszonyok szerepére, amelyek nagymértékben befolyásolják a médiatartalmakat és ezekkel együtt a fogyasztói szokásokat is. Figyelmén kívül hagyja a felhasználói visszajelzéseket is, és a fogyasztókat érvelése során – tévesen – mindvégig homogén csoportnak tekinti. Nem veszi figyelembe az internetpenetráció mértékét sem, példáit is kizárólag az Amerikai Egyesült Államokból hozza, így gyakran tesz általánosító megállapításokat. Nem számol a médiatudatossággal és az információk *on-demand* felhasználásával sem, ezért mindvégig abból a feltételezésből indul ki, hogy az egyéni érdeklődés mentén történő szűrés kizárólag egyoldalú tartalomfogyasztást eredményez.

A tömegkommunikáció folyamatos változása okán felmerül a kérdés, hogy 2017-ben van-e még aktualitása a 2007-es műnek. Az infokommunikációs eszközök fejlődésével és a közösségi oldalak térnyerésével új kommunikációs terek születtek, és megváltoztak a hírfogyasztási szokások. A másodpercenként frissülő virtuális idővonalak és hírsávok miatt felgyorsult az információáramlás és felértékelődött az „itt és most” hírek szerepe. A szélessávú és mobil internethálózatok kivezették a felhasználókat a zárt térből. Ma már bárhol, bármilyen körülmények között csatlakozni tudunk az internethez. Újra kint vagyunk a közterületeken, az utcasarkokon, ám közvetlen fizikai jelenlétén alapuló kommunikáció helyett technikai közvetítőkön keresztül lépünk kapcsolatba egymással. Sunstein megfogalmazza, hogy a fogyasztók egyéni preferenciák mentén választanak a különböző tartalmak között, mára azonban erre számítógépes algoritmusok és keresőmotorok épülnek. Ezek célja a korábbi kattintások megfigyelése alapján megjósolni és kiszolgálni

a tartalomfogyasztók jövőbeli preferenciáit. Tehát a korábbi felhasználói aktivitás helyét az online szűrőburkok (*filter bubbles*) vették át, amelyek nem azt mutatják meg, amit látni szeretnénk, hanem azt, amit látnunk „kell” a világból. Olyan számítógépes programokról van szó, amelyek nem teszik lehetővé az eltérő nézőpontok és a komfortzónán kívül eső vélemények megismerését. Mind a csoportos visszhangkamrák, mind az online szűrőburkok korlátozzák az információhoz való hozzáférést, ám az utóbbiaknál van lehetőség ennek megváltoztatására. Tudatos médiahasználattal (amikor például olyan tartalmakra is rákattintunk, amelyek nem az egyéni preferenciánkat szolgálják) elkerülhető a virtuális kommunikációs tér beszűkülése. Egy adott téma köré szerveződött blog, chatszoba vagy online csoport esetén kisebb az esély a nemkívánatos információkkal való találkozásra.

Sunstein felvetése sok szempontból még mindig aktuális, ám e könyve talán nem ad kellő alapossággal választ arra a kérdésre, hogyan működik a „Napi Én” a kortárs médiakörnyezetben. Nyelvezete könnyen érthető, de – vélhetően az átdolgozás eredményeként – helyenként zavaróan tautologikus. A gondolatmenet logikáját sok esetben indokolatlan tagolások, néhány mondatban kimerülő fejezetek törik meg. Nagy igény mutatkozna egy olyan, széles körű elemzésre, amely az újmédia tartalmi és technikai változásait figyelembe véve képes vizsgálni a felhasználók információhozzáférést. (Cass R. Sustein: *Republic.com 2.0*, Wolters Kluwer Complex Kiadó, Budapest, 2013, 217 oldal, 3045 forint)

Boldog Dalma 2013-ban szerzett mesterszakos diplomát a Zsigmond Király Főiskola kommunikáció- és médiatudomány szakán. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe a Kádár-korszak tájékoztatáspolitikája. Írásai a *Médiakutatóban*: „Jelenetek a magyar médiatörténetből. Dési János Sajtóstul a házba. Régi és új anekdoták a média világából” című könyvéről” (2017. tavasz–nyár); „Konszenzusgyártás az amerikai liberális demokráciában. Edward S. Herman és Noam Chomsky *Az egyetértés-gépezet. A tömegmédia politikai gazdaságtana* című könyvéről” (2016. ősz–tél). E-mail: boldog.dalma@gmail.com